

Erich Heintel, *Die Stellung der Philosophie in der «Universitas Litterarum»*. Österreichische Akademie der Wissenschaften Philosophisch-historische Klasse Sitzungsberichte, 557. Band. Wien, Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1990 302 σ.

Όταν στη Βιέννη κατά τις αρχές της δεκαετίας του 1930 ο Moritz Schlick και οι μαθητές του διαμορφώνουν τις κύριες αρχές του νεοθετικισμού, ο Robert Reininger, επίσης καθηγητής στο Πανεπιστήμιο της Βιέννης, διευρύνει την υπερβατολογική φιλοσοφία και συχνά συγκρούεται προς τον Schlick για προβλήματα γνωσιολογίας και επιστημολογίας. Ένα αντιπροσωπευτικό δείγμα της αυστριακής υπερβατολογικής φιλοσοφίας αποτελεί και το νέο βιβλίο του φιλοσόφου Erich Heintel, ο οποίος είναι μαθητής του Reininger. Ορισμένες από τις θέσεις του Erich Heintel έχουν εκτεθεί διεξοδικώς στα άλλα μεγάλα έργα του.

Ωστόσο το νέο βιβλίο, εκτός του ότι περιέχει μία διεξοδική κριτική του νεοθετικισμού και του εμπειρισμού, εκθέτει κυρίως μία άλλη φιλοσοφία, η οποία θεωρεί ως δεσμευτική την αριστοτελική διάκριση του λόγου σε θεωρητικό, σε πρακτικό και σε ποιητικό λόγο και καταλήγει σε μία καθολική (universale) ανθρωπολογία. Ενώ η κλασσική φιλοσοφική ανθρωπολογία ξεκινάει από τη βιολογική διαφορά ανθρώπου και ζώου και επιχειρεί να δώσει μία συνολική εικόνα γιά τον άνθρωπο, η καθολική ανθρωπολογία προϋποθέτει τη συστηματική φιλοσοφία και αποτελεί την ερμηνεία του φιλοσοφικού συστήματος σε αναφορά προς τον άνθρωπο. Το πρώτο μέρος του βιβλίου αποτελούν τα «Προλεγόμενα», στα οποία εξετάζονται η επιστημολογική κατάσταση της φιλοσοφίας και οι όψεις του ερωτήματος γιά τον άνθρωπο ως του κυρίου περιεχομένου της φιλοσοφίας. Στο δεύτερο μέρος εξετάζονται θέματα του θεωρητικού λόγου και γίνονται σύντομες αναφορές σε θέματα του ποιητικού λόγου, ενώ στο τρίτο μέρος σταχυολογούνται με συντομία τα κύρια θέματα του πρακτικού λόγου.

Ο συγγραφέας εκπροσωπεί μία συγκεκριμένη φιλοσοφική τοποθέτηση, η οποία πρέπει να θεωρηθεί ως μορφή διαμεσολάβησης μεταξύ της υπερβατολογικής και της οντολογικής-ουσιολογικής φιλοσοφίας με αφετη-

1. Γιά το έργο του Erich Heintel βλ. τη βιβλιογραφία: *Zum Lebenswerk Erich Heintels*. Veröffentlichungen, Selbstzeugnisse, Berichte. Österreichische Akademie der Wissenschaften. Kommission für Philosophie und Pädagogik. Wien, im März 1992.

ρία την υπερβατολογική φιλοσοφία. Σε αυτήν την τοποθέτηση αντιστοιχεί μιά ειδική άποψη για τη σχέση συστηματικής φιλοσοφίας και ιστορίας της φιλοσοφίας. Η εκάστοτε συστηματική φιλοσοφία μπορεί να διασαφήσει το επίπεδο στο οποίο βρίσκεται η συνείδηση των προβλημάτων, αν εξετάσει τις συγκεκριμένες μορφές τους μέσα στην ιστορία της φιλοσοφίας, χωρίς ωστόσο να μετατραπεί η ίδια σε εξιστόρηση. Η ιστορία της φιλοσοφίας είναι η «philosophia perennis», δηλαδή είναι η ευρωπαϊκή φιλοσοφία από τις απαρχές της στους Έλληνες έως το εκάστοτε παρόν, και περιλαμβάνει τα μεγάλα ερωτήματα του ανθρώπου, τα οποία εμφανίζουν συστηματικές συνδέσεις. Είναι φανερό ότι ο Erich Heintel δεν αποδέχεται τις σύγχρονες (μετα)φιλοσοφικές τοποθετήσεις που με το πρόσχημα του τέλους της μεταφυσικής ή με την επιμονή στον επιστημονισμό απορρίπτουν κάθε θετική σχέση προς την ευρωπαϊκή φιλοσοφική παράδοση.

Ο συγγραφέας διαπιστώνει ότι η αυτονόμηση της φιλοσοφίας, της θεολογίας και της επιστήμης κατά τη νεότερη εποχή συνδέθηκε με την προβολή της εμπειρίας ως αρχής της γνώσης, οδήγηθηκε όμως σε αδιέξοδο, γιατί παρέμεινε δέσμια της παραδοσιακής αντίληψης για τη διπλή αλήθεια. Η άρση του αδιεξόδου μπορεί να επιτευχθεί με την παράκαμψη της ανιστορικής επιστημολογίας, με τη διατύπωση μιάς θεωρίας των θεμελιωδών διαφορών και με την έλλογη οικείωση της παράδοσης. Έτσι ο Erich Heintel θεωρεί την επιστήμη ως μιά γνωστική δραστηριότητα αποφασιστικής σημασίας, η οποία ωστόσο δεν δίνει απάντηση στα μεγάλα ερωτήματα της ζωής και δεν μπορεί να μετασχηματιστεί σε κοσμοείδωλο. Ο ίδιος αποδέχεται έναν ελάχιστο θεϊσμό στο επίπεδο της θεωρίας των θεμελιωδών διαφορών, τον οποίο βλέπει συγκεκριμένο στη θεολογία και θεματοποίησιμο στη φιλοσοφία, όταν γίνεται λόγος για τον έσχατο ορίζοντα νοήματος της ανθρώπινης ύπαρξης.

Ωστόσο το κύριο πρόβλημα της φιλοσοφίας σύμφωνα με τον Erich Heintel δεν είναι το υπερβατικό, αλλά είναι ο ίδιος ο άνθρωπος. Ο Σωκράτης στον *Φαίδωνα* του Πλάτωνος έχει καταδείξει ότι το ερώτημα για τον άνθρωπο μπορεί να τεθεί στις πραγματικές διαστάσεις του μόνον ως φιλοσοφικό πρόβλημα για το νόημα της ύπαρξης του ανθρώπου. Ο Σωκράτης είναι ο παραδειγματικός άνθρωπος, ο οποίος στοχάζεται, διαφυλάσσει και βεβαιώνει την αξιοπρέπεια και την ελευθερία του ανθρώπου. Η συστηματική ερμηνεία του *Φαίδωνος*, την οποία εκθέτει ο Erich Heintel, αναδεικνύει τη συνάφεια του ερωτήματος για τον άνθρωπο με τα μεγάλα προβλήματα της συστηματικής φιλοσοφίας.

Στο δεύτερο μέρος υπό τον τίτλο «Νοείν και Είμαι - αλήθεια, γλώσσα, ανθρωπινότητα» ο συγγραφέας πραγματεύεται ορισμένα προβλήματα της θεμελιώδους φιλοσοφίας, τα οποία συνάπτονται προς την έννοια της α-

λήθειας, προς το πρόβλημα του καθόλου, προς την αρχή της εμπειρίας, προς την καθολική (universale) κριτική τις γλώσσας και προς τις διαφορές τις οποίες διατυπώνει η θεμελιώδης φιλοσοφία. Ο Erich Heintel διατυπώνει το ερώτημα για την αλήθεια ως υπερβατολογικό ερώτημα με την εξής μορφή: Πώς είναι δυνατή η περιεχομενική (inhaltliche) αλήθεια ως συσχέτιση προτάσεων; Κατά τη γνώμη του ούτε οι αναλυτικές ούτε οι συναινετικές-επικοινωνιακές αντιλήψεις μπορούν να προσφέρουν απάντηση, ούτε και είναι δυνατή η επιλογή μεταξύ της θεωρίας της αντιστοιχίας και της θεωρίας της συνοχής, γιατί κάθε μία από τις δύο τελευταίες έχει ισχύρα όχι όμως και επαρκή επιχειρήματα υπέρ εαυτής.

Ο Erich Heintel διατυπώνει τρεις βασικές θέσεις: α) Η γλώσσα κατά τη βασική αναφορά της στο αντικείμενο υποδηλώνει κάθε φορά κάτι άλλο από ό,τι είναι η ίδια. Αλλά αυτή η αναφορά στο αντικείμενο είναι ο πυρήνας της θεωρίας της αντιστοιχίας, από τον οποίο δεν μπορούμε να παραιτηθούμε. β) Η γλώσσα είναι πραγματική μόνον σε γλωσσικώς αρθρωμένες προτάσεις, οι οποίες ως προς την αξίωσή τους να προσφέρουν γνώση, μπορούν να κριθούν πάλι σε μιά συσχέτιση προτάσεων αυτού του είδους. Αλλά αυτός είναι ο πυρήνας της θεωρίας της συνοχής, από τον οποίο επίσης δεν μπορούμε να παραιτηθούμε. γ) Οι δύο όψεις, δηλαδή η αντιστοιχία και η συνοχή, δεν μπορούν να χωριστούν η μία από την άλλη, όταν το ερώτημα για την αλήθεια διαμορφώνεται με αφετηρία τη γλωσσικότητα του ανθρώπου, διότι με αυτήν την ενότητα διαμεσολαβείται (εκφέρεται γλωσσικώς) η αλήθεια κατά την αναφορά της στο αντικείμενο και ερμηνεύεται και η ενότητα του νοείν και του Είναι. Αυτές οι θέσεις αποτελούν το οδηγητικό νήμα όλων των αναζητήσεων που ακολουθούν. Υπό το φως τους εξετάζονται τα είδη του καθόλου, η σπουδαιότητα του οντολογικώς σημαντικού γενικού, η σχέση της γλώσσας προς το καθόλου, η έννοια του ανθρώπου ως της ενθάδε ούσης υπερβατολογικότητας, δηλαδή η έννοια που ακριβώς προσφέρει την προοπτική διαμεσολάβησης μεταξύ υπερβατολογικής και οντολογικής-ουσιολογικής φιλοσοφίας.

Η διευρυμένη υπερβατολογική θεώρηση οδηγεί στην κριτική της αρχής της εμπειρίας. Πρόκειται για την αρχή που συνδέεται με την ανάπτυξη της νεότερης επιστήμης. Όπως όμως προέβαλαν αυτή την αρχή τόσο ο εμπειρισμός όσο και ο νεοθετικισμός του Κύκλου της Βιέννης, αφενός συγκάλυψαν το γεγονός ότι τα εμπειρικά δεδομένα υπερβαίνονται ήδη στο επίπεδο των φαινομένων και αφετέρου οδήγησαν σε μιά αντιμεταφυσική επίθεση και καλλιέργησαν τον «ατόφιο» νομιναλισμό. Ο νεοθετικισμός με τις περιοριστικές προδιαγραφές του θέλησε να διορθώσει τη γλώσσα χωρίς να λύσει τα συναφή προβλήματα. Αντιθέτως η θεμελιώδης φιλοσοφία του Erich Heintel θέλει να είναι καθολική κριτική της γλώσσας σε αναφορά

προς το εκάστοτε νόημα. Έτσι αυτή η κριτική της γλώσσας αναγνωρίζει την αξίωση νοήματος, η οποία προβάλλεται με τις γλωσσικές εκφορές, αλλά επί πλέον αναλαμβάνει να διαμορφώσει μία συστηματική τάξη των αξιώσεων νοήματος. Επομένως οι αξιώσεις νοήματος δεν απορρίπτονται εξ αρχής, αλλά εξετάζονται ως προς την ισχύ τους και τα όριά τους, αφού ληφθούν υπόψη οι διαφορές τις οποίες δέχεται η θεμελιώδης φιλοσοφία. Πρόκειται για την οντική διαφορά που αφορά στα εν τόπω και χρόνω αισθητά όντα και συνδέεται με την επιστήμη και με την επιστημολογία, για την οντολογική διαφορά (συνδέεται με την οντολογική-ουσιολογική φιλοσοφία), για την υπερβατολογική διαφορά (συνδέεται με την υπερβατολογική φιλοσοφία) και για την απόλυτη διαφορά (όταν γίνεται λόγος περί Θεού).

Το τελευταίο μέρος του βιβλίου περιλαμβάνει τα κύρια προβλήματα της πρακτικής φιλοσοφίας. Σύμφωνα με τον Erich Heintel η πράξη συνδέεται με τις βαθμίδες νοήματος, οι οποίες αντιστοιχούν στις τέσσερες έννοιες της ελευθερίας, δηλαδή α) στην ελευθερία ως ουσιώδες γνώρισμα του ανθρώπου σε διαφορά προς τα ζώα, β) στην ελευθερία ως ηθικό αυτοπροσδιορισμό υπό την προοπτική του αγαθού γ) στην πολιτική και κοινωνική ελευθερία, και δ) στην ελευθερία με το νόημα της «χάριτος». Αυτές οι διαφοροποιήσεις δηλώνουν και τα όρια κάθε πραγμάτωσης της ελευθερίας, ενώ είναι φανερό ότι η ελευθερία ως ηθικός αυτοπροσδιορισμός του ανθρώπου, η οποία είναι αναπόσπαστη από την ηθική συνείδηση και από την αναφορά στο αγαθό, έχει την προτεραιότητα για την πράξη. Η τέταρτη έννοια της ελευθερίας συνδέεται με την εσχατολογία ως το κριτικό όριο που υπενθυμίζει στον άνθρωπο τα δικά του όρια σε αναφορά προς τον κόσμο. Το βιβλίο τελειώνει με την έκφραση εμπιστοσύνης προς τις δυνατότητες του λόγου, όπως τον εκπροσωπεί η ευρωπαϊκή πολιτισμική παράδοση, και με τη διαπίστωση ότι σε κρίση βρίσκεται η διάνοια και όχι ο λόγος. Ο συγγραφέας υπογραμμίζει ότι η κατάληξη της φιλοσοφίας του είναι η ανθρωπινότητα, ο ίδιος ο άνθρωπος ως δεδομένο και ως χρέος συγχρόνως. Μάλιστα σε αυτό το βιβλίο του ο Erich Heintel συνυπολογίζει την πλατωνική αρχή για τη σύνδεση λογοτεχνικότητας και φιλοσοφίας. Αν και η ιδέα του ανθρώπου, της οποίας τα στοιχεία προσέφερε στην Ευρώπη ο Σωκράτης με τόσο τραγικό τρόπο, φαίνεται να σκιάζεται από την κρίση της Ευρώπης, ο Erich Heintel τονίζει ότι το δράμα που λέγεται κρίση της Ευρώπης είναι ένα «σατυρικό δράμα», γιατί η ανθρωπινότητα ως δεδομένο και ως χρέος, ως μέτρο ζωής, δεν πρόκειται να λησμονηθεί και να έχει τραγική μοίρα. Γιατί ακριβώς η ανθρωπινότητα αποτελεί το στοιχείο που προσανατολίζει τον λόγο και θέτει τους Ευρωπαίους ενώπιον των ευθυνών τους.

Όπως είναι φανερό, η υπερβατολογική φιλοσοφία του Erich Heintel είναι διαφοροποιημένη και διευρυμένη σε σύγκριση όχι μόνον προς τη φι-

λοσοφία του Kant αλλά και προς την κριτική την οποία άσκησε ο γερμανικός ιδεαλισμός στον Kant. Ο Erich Heintel, χωρίς να αρνείται την εγκοσμιότητα και την ιστορία, τάσσεται υπέρ των υπαρξιακών αιτημάτων του ανθρώπου και υπέρ μιάς φιλοσοφίας με ανάμνηση της υπέρβασης. Ωστόσο ο ίδιος δεν αίρει την εγκοσμιότητα και την ιστορία στην ολότητα τους σε κάποιο μεταϊστορικό επίπεδο. Από το έργο του Erich Heintel προκύπτει ότι είναι δυνατή η συστηματική φιλοσοφία ως ανοιχτό σύστημα, ως στοιχειώδης τάξη των βασικών ερωτημάτων που απασχολούν τον άνθρωπο και συνάμα απασχολούν και την ευρωπαϊκή παράδοση. Ο ακάματος στοχαστής Erich Heintel, ο οποίος τον Μάρτιο του 1992 συμπλήρωσε τα ογδόντα χρόνια του, παρουσιάζει ακόμη μιά φορά σε δημοσίευσμά του αυτής της χρονιάς τις προϋποθέσεις και τις προοπτικές της συστηματικής φιλοσοφίας¹.

ΓΕΩΡΓΙΑ ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΑΟΥ

1. Erich Heintei, *Transzendentalphilosophie und Dialektik*, στο: Gerhard Funke (Hrsg.), *Grundlagen einer transzendental-philosophischen Systematik. Die geistesgeschichtlichen Grundlagen der unterschiedlichen Entwicklung, die die systematische Philosophie bis heute in Österreich und Deutschland genommen hat. Akademie der Wissenschaften und der Literatur, Mainz. Abhandlungen der Geistes- und Sozialwissenschaftlichen Klasse, Jahrgang 1992, Nr. 1. Stuttgart 1992, σ. 25-52.*